

18. Шиллер Р. Кризис – это новые возможности для развития финансовых рынков / Р. Шиллер // Beyond Transition / Экономический вестник о вопросах переходной экономики. – 2007. – № 16. – С. 18.

19. Kahneman D., Tverski A. Prospect Theory : An Analysis of Decision Making Under Risk / D. Kahneman, A. Tverski // Econometrica. – 1979. – Vol 47, № 2. – p. 263–292.

УДК 159.9

Євсюков О.П., к. психол. н., директор Департаменту персоналу Державної служби України з надзвичайних ситуацій

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРШОГО ВРАЖЕННЯ ПРО ПСИХОЛОГА ДСНС У ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

У статті розглядається питання ролі та ваги першого враження від психолога ДСНС при встановленні психологічного контакту між ним та постраждалою від надзвичайної ситуації людиною.

Ключові слова: надзвичайна ситуацій, психологічний контакт, постраждалих, психолог ДСНС України.

В статье рассматривается вопрос роли и веса первого впечатления о психологе ГСЧС при установлении психологического контакта между ним и пострадавшим от чрезвычайной ситуации человеком.

Ключевые слова: чрезвычайная ситуаций, психологический контакт, пострадавший, психолог ГСЧС Украины.

Постановка проблеми. Робота психолога ДСНС в осередку надзвичайної ситуації кардинально відрізняється від звичної роботи цивільного психолога, що надає необхідну психологічну допомогу населенню в мирний час. На відміну від цивільних психологів, психологам ДСНС доводиться працювати, так сказати під «відкритим небом», в польових умовах. Тобто безпосередньо поряд, або в осередку надзвичайної ситуації, поряд з фахівцями, що проводять пошуково-рятувальні та інші невідкладні роботи з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації. В даних умовах не завжди є можливість зручно розташувати постраждалого, огородити його від небажаних «очей» інших людей, працівників ЗМІ тощо. Крім того, в даних умовах досить важко створити захищені умови взаємодії один на один з постраждалим, де б він міг розслабитися та урегулювати свої емоції, внутрішні переживання, довіритися фахівцю. Таким чином, постійні стрес-фактори надзвичайної ситуації, що відвертають увагу як психолога ДСНС так і постраждалого, негативно впливають на результат їх взаємодії. Це, в свою чергу, відображається на успішності встановлення психологічного контакту психолога ДСНС з постраждалим.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проаналізувавши ряд наукових робіт можемо зробити висновок, що багато дослідників вивчали даний психологічний процес, але не всі з них називали його безпосередньо «психологічний контакт». В ряді наукових праць зустрічаються й такі визначення, як: «консультативний контакт» – в межах психологічного консультування його викорис-

товували R.L. George, T.S. Cristiani, A. Ellis, C. Rogers, P. Кочюнас; «комунікативний контакт» – К.С. Станіславський, М.І. Єнікеев, А.В. Дулов та інші [1-6; 8].

Вперше в науковому аспекті про поняття «психологічний контакт» почали говорити у напрямі психологічного консультування, тож і термін при цьому обирався наступний – «консультативний контакт».

Найбільш загальне тлумачення даного поняття зробили R.L. George та T.S. Cristiani. Під консультативним контактом вони розуміють унікальний динамічний процес, під час якого одна людина допомагає іншій використовувати свої внутрішні резерви для розвитку в позитивному напрямі і актуалізувати потенціал усвідомленого життя [7].

Метою статті є вивчення особливостей формування першого враження у постраждалих стосовно фахівця служби психологічного забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Для реалізації поставленої мети нами протягом 2008-2011 р.р. було проведено опитування постраждалих від поведень, яким було надано невідкладну психологічну допомогу в осередку трагедії на предмет першого враження про фахівців психологічної служби ДСНС України (тоді МНС України).

При аналізі словесних портретів постраждалих в якості одиниці контент-аналізу виступало одне слово або словосполучення, що позначало якість, ознаку, особливість чи властивість екстремального психолога. При кількісно-якісному аналізі результатів виявлялась повнота словесних портретів, яка утворювалась шляхом додавання кількісних показників певної імпресіограми по всіх її підкатегоріям. Іншими словами, підраховувалась загальна кількість особливостей, властивостей фахівця, які були відображені постражданими. Відповідно до цього було виділено три рівня повноти словесних портретів: низький (1-3 бали); середній (4-6 балів); високий (більше 7 одиниць).

Емпіричне дослідження формування першого враження про фахівця-психолога проходило у два етапи:

1) Акт безпосереднього сприйняття постражданими психолога ДСНС України.

2) Збір емпіричного матеріалу за допомогою вивчення висловлювань всіх своїх вражень, отриманих від взаємодії з фахівцем психологічної служби ДСНС України. Нами аналізувалось те, які особливості та властивості фахівця постраждали відображають при сприйнятті та яке емоційне ставлення формується у постраждалих по відношенню до екстремального психолога.

Отже, на початку нами вивчались особливості та властивості фахівців-психологів, які фіксувались при першому враженні про них у постраждалих. У подальшому досліджувалось емоційне ставлення постраждалого до екстремального психолога при взаємодії.

При опитанні постраждалих використовувались запитання за типом: «Розкажіть, чим вам запам'ятався фахівець-психолог, який надавав вам психологічну допомогу. Опишіть його»; «Чи сподобався вам фахівець-психолог? Чому саме він/вона тобі сподобався/не сподобався?».

Нагадаємо, що при здійсненні дослідження нами було проведено диференціацію фахівців, які надавали психологічну допомогу в осередку лиха, за гендерною ознакою. Отже, наводимо результати дослідження, при якому бу-

ло проведено оцінку психолога-чоловіка. Аналіз змісту словесних портретів постраждалих дозволив виявити характерні особливості сприйняття фахівців-психологів при першому враженні. Так встановлено, що на перше враження стосовно психолога-чоловіка особливий вплив спричинили такі складові як «костюм» – приблизно 38%, «габітус» – 35% та «кінесіка» – 27%. При цьому найчастіше постраждалі відмічали колір волосся та форму психолога. Найрідше опитані вказували на позу та жестикуляцію фахівця.

Також слід відмітити, що постраждалі чоловіки, на відміну від жінок, найбільш часто відмічали такі складові як зріст, конституція тіла, хода, зачіска фахівця. При цьому постраждалі жінки говорили про колір очей, вік, форму та колір волосся психологів. Говорячи про елементи одягу, чоловіки найчастіше вказують на знаки розрізнення поміж фахівцями, а жінки на погони психолога. Повнота словесних портретів при цьому була відмічена здебільшого на середньому рівні (57,50%).

В якості прикладів наведемо цитати з інтерв'ю, за результатами яких було складено словесні портрети психологів.

Володимир В. (44 роки): *«Високий, очі темні, брова густі. Впевнена поведінка. На руці обручка».*

Аліна Ю. (36 років): *«Сильний. Нормального середнього зросту. Темне волосся, акуратно зачесане. Форма охайна, синя футболка під курткою. З прикрас тільки годинник помітила...»*

З наведених даних ми можемо зробити припущення, що найбільшу увагу постраждалі при оцінці психолога ДСНС України приділили формі фахівця. Непоміченими не залишилось майже нічого – були відмічені і надписи «Психолог», і погони фахівця. Окремо, частіше за інших, були виділені особливості зачіски психолога ДСНС України – враховувались і колір волосся, і охайність зачіски.

Наступним кроком нашого дослідження стало вивчення емоційного ставлення постраждалих до екстремальних психологів при взаємодії з ним. Аналіз даних показав, що емоційне ставлення до людини в загалі, і до фахівця-психолога зокрема, будується на основі першого враження про людину. Отже на основі першого впечатлення, кільцеві показателі емоційного ставлення постраждалих до психолога-чоловіка виглядають наступним чином:

– позитивне перше враження спостерігалось у 67% опитаних (36% чоловіків, 31% жінок);

– негативне перше враження було зафіксовано у 33% постраждалими (14% – чоловіки і 19% – жінки).

Наведені показники вказують на превалювання позитивного ставлення до психолога-чоловіка. При цьому психолог ДСНС України чоловічої статі сподобався більшій кількості постраждалих чоловіків, ніж жінок.

Наведемо окремі приклади змісту деяких словесних портретів постраждалих, які відображають чинники симпатій та антипатій постраждалих до об'єкту сприйняття.

Приклади позитивного враження.

Валерій А. (49 років): *«Дуже сподобався. Такий молодий, а видно, що сильний. Мене підтримав, пораду дав. Він просто демонструє впевненість всім своїм видом».*

Валентина Г. (60 років): «Сподобався, аякже! Він же рятувальник. Коли поруч такий фахівець, у формі, підтягнутий, стрункий, сильний, то і боятись нічого. Дуже охайний, стриманий. На актора якогось дуже схожий».

Приклади негативного враження.

Антон Д. (32 роки): «Нічим не сподобався. Повільний якийсь. Зачіска дивна, форма дивна, всі ці надписи, його сумка...».

Олена Ш. (45 років): «Досить нав'язливий. Не дуже схожий на рятувальника, хоча й у формі. Вона йому не пасує. Нечищене взуття у нього було».

Далі розглянемо послідовність відображення в портретах постраждалих кількості елементів зовнішнього вигляду фахівця-психолога. Відмітимо, що позитивне ставлення постраждалих до об'єкту сприйняття було відмічено у 67% постраждалих (у 36% чоловіків та у 31% жінок).

Пояснюючи причини своєї симпатії до чоловіка-психолога, більшість постраждалих акцентують свою увагу на його одязі (формі). Далі, за ступенем зменшення кількісних показників відображення, опитаними відмічаються елементи зовнішнього вигляду фахівця, йдуть характеристики його прикрас, фігури, і зачіски. Найрідше постраждалі відзначають колір волосся, позу і взуття фахівця-психолога. Даний факт свідчить про суттєву значущість оформлення зовнішності об'єкта сприйняття на формування позитивного першого враження про нього у випробовуваних. Заслугує на увагу той факт, що сприймаючи психолога, деякі постраждалі (28%-22% чоловіків і 6% жінок) приписали йому позитивні такі моральні якості, як «сміливість» і «хоробрість».

У словесних портретах 16% постраждалих мали місце випадки порівняння екстремального психолога з героями фільмів, родичами та знайомими. У цих випадках об'єкт сприйняття викликав симпатії тим, що нагадував випробовуваним когось із оточуючих. Говорячи про гендерні відмінності постраждалих у формуванні позитивного першого враження про психолога чоловічої статі, можна виявити наступні закономірності: чоловіки частіше жінок вказують на особливості статури, зачіску і ходу у вигляді людини. А для жінок має більше значення погони та елементи одягу чоловіка-психолога, а саме – його форма.

На наступному етапі інтерпретації даних було відмічено і особливості негативного ставлення постраждалих до об'єкту сприйняття. Таку оцінку було отримано від 21% опитаних. Із загальної кількості постраждалих 18% (9% чоловіків і 9% жінок) заявили, що їм психолог ДСНС України не сподобався «всім». Розкрити зміст даного поняття ці постраждалі не змогли, що може бути пояснено, перш за все, їх пригніченим психологічним станом.

Аналіз змісту словесних портретів дозволив умовно розділити постраждалих на три групи:

1. Постраждалі, що пояснюють причини своєї антипатії до психолога за рахунок проявів його експресії (10% чоловіків і 12% жінок).

2. Постраждалі, на яких екстремальний психолог справив негативне перше враження особливостями оформлення своєї зовнішності (6% чоловіків і 11% жінок).

3. Постраждалі, яким об'єкт сприйняття не сподобався всім: і «кінесикою», і «костюмом» і «габітусом». Таких постраждалих більшість (22% чоловіків і 17% жінок).

Крім того, при даному аналізі особливої уваги заслуговують показники відображення постраждалими елементів зовнішності психолога ДСНС – 60%, його фізичні дані та особливості виразності поведінки – по 20%.

Також, як і при позитивному першому враженні, в словесних портретах постраждалих (17% – 11% чоловіків і 6% жінок) відмічені порівняння психолога ДСНС України з героями фільмів і знайомими. Однак, тепер екстремальний психолог нагадує негативних персонажів. Подібностей фахівця-психолога з рідними людьми у випробовуваних не зафіксовано зовсім.

Описуючи вигляд психолога ДСНС України, чоловіки частіше, ніж жінки вказують на його позу, вираз обличчя, зачіску, колір волосся і елементи форми. Жінки ж звертають більшу увагу на особливості статури, прикраси, взуття та елемент форми чоловіка-психолога. Серед усіх елементів зовнішнього вигляду психолога ДСНС України, що вплинули на формування негативного ставлення у постраждалих, найбільш значущими виявилися особливості, що характеризують вираз його обличчя, одяг і зачіску (максимальна кількість фіксування). Найменший відсоток суджень піддослідних припав на опис фігури і взуття психолога (про них відгукнулося мінімальна кількість постраждалих жінок). При цьому відносно повноти словесних портретів нами було зафіксовано переважання низького рівню (57% опитаних постраждалих).

Порівнюючи рівні повноти вільних словесних портретів постраждалих стосовно екстремального психолога, можемо зробити висновок, що більша кількість особливостей, властивостей зовнішності об'єкта сприйняття постраждалі виділяють в першій серії, при описі його вигляду з першого враження. У другій серії емпіричного дослідження, при вираженні позитивного емоційного ставлення до психолога ДСНС України, повнота словесних портретів постраждалих вище, ніж при поясненні причин негативного ставлення.

На наступному етапі аналогічну процедуру дослідження було проведено відповідно до оцінки жінки – психолога ДСНС України. Надаючи оцінку жінці-психологу, постраждалі відмічають, перш за все, особливості «оформлення» зовнішності фахівця. На особливості, які складають блок кінесици, постраждалі у жінок-психологів не відмітили взагалі.

Факт відсутності у змісті словесних портретів «кінесици» пояснюється, насамперед, тим, що вся експресія об'єкта сприйняття в умовах дослідження зведена до мінімуму. Найбільш часто постраждалі відзначали довжину і колір волосся фахівця, форму, прикраси і зачіску, а також колір її очей.

Аналізуючи гендерні відмінності постраждалих у сприйнятті ними жінки-психолога ДСНС України, приходимо до наступних закономірностей. Для більшості постраждалих чоловіків характерні вказівки на зріст, довжину і колір волосся, колір очей, ніс психолога. Основній масі постраждалих жінок властиві відображення елементів форми, прикрас, зачіски, декоративної косметики та макіяжу, взуття та віку жінки-психолога. При цьому повноту словесних портретів можна оцінити за середнім рівнем.

Наведемо декілька прикладів особливостей сприйняття жінки-психолога постраждалими на етапі формування у них першого враження від фахівця.

Приклади позитивного враження.

Микола В. (49 років): «Сподобалась наша психолог. Вона дуже тендітна, маленька, при цьому говірка та кмітлива. Дуже сподобалось її руде волосся».

Галина А. (35 років): «Психолог сподобалась. Охайна, вишуквана, впевнена. Виглядає скромно, не броско. Весь час підтримувала, з'являлась саме тоді, коли була в ній потреба».

Приклади негативного враження.

Іван О. (52 роки): «Зовсім не сподобалась. Форма на неї завелика, незрозуміле взуття в неї. Прикрас забагато. Таке враження, що після веселоців забула познмати».

Катерина Н. (47 років): «Якась неохайна. Таке враження, що їй самій у формі некомфортно. Постійно все поправляла свої волосся, яке було погано зібране. Голосно розмовляла.»

Наступним кроком дослідження стало вивчення емоційного ставлення постраждалих до психолога жінки. Позитивне перше враження проявилось у 72% постраждалих (38% – чоловіки і 34% – жінки). Негативне перше враження про психолога-жінку було зафіксоване у 28% постраждалих (12% чоловіків, 16% жінок). На підставі представлених даних можемо зробити висновок, що на основну масу опитаних постраждалих фахівець служби психологічного забезпечення ДСНС України справила позитивне перше враження. Більшу частину таких постраждалих складають чоловіки.

Вказуючи на елементи зовнішнього вигляду жінки-психолога ДСНС України, які обумовили формування позитивного ставлення до неї по першому враженню, постраждалі відзначають особливості «оформлення» її зовнішності (67%) і деякі риси її фізичного вигляду (33%). Особливості виразної поведінки фахівця-психолога постраждалі не відобразили. Пояснюючи причини своїх симпатій, постраждалі найчастіше відмічають колір волосся, зачіску і форму психолога.

Характерно, що колір волосся жінки-психолога вплинув на формування позитивного першого враження про неї у всіх постраждалих чоловічої статі. А такі елементи «костюма» об'єкта сприйняття, як взуття, прикраси та декоративна косметика в словесних портретах постраждалих чоловіків відсутні зовсім. На позитивний характер сприйняття психолога ДСНС України жіночої статі постраждалими жінками, більшою мірою вплинули її зачіска і одяг.

Негативне ставлення до об'єкта сприйняття сформувалося у 22% постраждалих (10% – чоловіків і 12% – жінок). Із загальної кількості опитаних 14% постраждалих (8% чоловіків і 6% жінок) висловилися, що їм жінка-психолог «всім не сподобалася», не розкривши зміст даного поняття. Решта постраждалих, пояснюючи причини своїх антипатій, найчастіше відзначають довжину волосся і макіяж в зовнішності фахівця.

Найбільш сильний вплив на формування негативного ставлення чоловіків спричинила зачіска жінки-психолога. Більшій кількості жінок фахівець служби психологічного забезпечення не сподобалася довжиною волосся, формою та обличчям. Негативне перше враження на постраждалих жінка психолог справила, головним чином, за рахунок особливостей оформлення своєї зовнішності (загальне число фіксування елементів «костюма» становить 62%, рис фізичного вигляду – 38%, особливостей виразної поведінки – 0%). Звертає на себе увагу той факт, що вказівки на взуття, прикраси та декоративну косметику психолога ДСНС України присутні тільки в описах постраждалих жінок.

Порівнюючи рівні повноти словесних портретів постраждалих на сприйняту особистість, зазначимо, що найбільша кількість особливостей і властивостей в зовнішності жінки-психолога постраждалі виділяють в першій серії емпіричного дослідження, тобто при описі її зовнішності з першого враження.

Висновки. Таким чином, проводячи аналіз особливостей формування першого враження від фахівця-психолога ДСНС України у постраждалих в наслідок надзвичайної ситуації, можемо відмітити декілька моментів. Більшість постраждалих як чоловіків, так і жінок отримали найбільш позитивне перше враження від фахівця-психолога жіночої статі. Емоційне ставлення до фахівців-психологів ДСНС України з боку постраждалих було також переважно позитивним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дулов А. В. Судебная психология / Дулов А. В. – Изд. 2-е исп. и доп. – Минск : Вышэйшая школа, 1975. – 462 с.
2. Еникеев М. И. Юридическая психология : [краткий учебный курс] / Еникеев М. И. – М. : НОРМА (НОРМА-ИНФРА-М), 2001. – 245 с.
3. Еникеев М. И. Общая и социальная психология : [учебник для вузов] / Еникеев М. И. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма (ИНФРА-М), 2010. – 639 с.
4. Кочюнас Р. Психологическое консультирование. Групповая психотерапия : [учеб. пособие] / Римас Кочюнас. – 7-е изд. – М. : Мир : Академический Проект, 2010. – 462 с.
5. Станиславский К. С. Работа над собой в творческом процессе переживания / К. С Станиславский // Собр. соч. – М. : 1955. – т. 3. – 314 с.
6. Gelso C. J. Counseling Psychology / C. J. Gelso, B. C Fretz. – N. Y. : Holt, Rinehart and Winston, 1992. – 231 p.
7. George R. L. Counseling: The ory and Practice / George R. L., Cristiani T. S., 3rd Ed., Englewood Cliffs. – N. J. : Prentice-Hall, 1990. – 126 p.
8. Rogers C. Client-Centered Therapy / C. Rogers. – Boston : Houghton Mifflin, 1951. – 256 p.

УДК 159.9

Єгорова О.Б., к. психол. н., доцент, Донбаський державний педагогічний університет (м. Слов'янськ);

Зозуля О.В., асистент кафедри психології, Донбаський державний педагогічний університет (м. Слов'янськ);

Калмикова О.О., асистент кафедри психології, Донбаський державний педагогічний університет (м. Слов'янськ);

Муравицька І.С., асистент кафедри психології, Донбаський державний педагогічний університет (м. Слов'янськ)

ПРОЯВИ СТРАХІВ У ПІДЛІТКІВ – ДЕВІАНТІВ

Проаналізовано теоретичні основи дослідження проблеми страху та девіантної поведінки в контексті психологічних теорій; розглянуто особливості прояву страху та девіантної